

USSR, active and productive activity of teachers from defectological Department of Kiev State Pedagogical Institute named after A. M. Gorky in the training and professional development of speech therapists. The positive results and shortcomings in their work were revealed.

Key words: *professional training, postgraduate education, speech therapists, refresher courses and retraining, workshops, theoretical and practical conferences.*

УДК 37.013.015.311.018.53(477.53)

Б. В. Год, В. В. Пилипенко

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ВСЕБІЧНО І ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ О. СТРОНІНА

Стаття присвячена освітній діяльності Олександра Івановича Строніна у сфері поширення вітчизняних недільних шкіл. Доведена його провідна роль у відкритті більшості недільних шкіл Полтавщини. Обґрунтовуються педагогічні, організаторські та адміністративні здібності вчителя як фундатора мережі недільних шкіл. Розкриті шляхи налагодження взаємодії навчальних закладів регіону з метою поширення народної освіти. Простежується шлях становлення недільних шкіл у світлі освітньої діяльності педагога. Розглядається методична робота вчителя в контексті створення «Азбуки» за новітнім підходом В. Золотова. Акцентується увага на тому, що більшість успіхів у діяльності досліджуваних закладів були пов'язані з ініціативами О. Строніна.

Ключові слова: *Олександр Іванович Стронін, «Азбука», метод В. Золотова, народна освіта, навчання, недільна школа, освітня діяльність.*

Постановка проблеми. Питання виховання особистості завжди було одним із ключових у житті суспільства. Споконвічний пошук нових шляхів удосконалення виховного впливу на людину формував систему усталених переконань, що складала ідеальний образ вихованця. Сучасна українська освіта переживає складний і неоднозначний період утвердження власного нового виховного ідеалу, що має водночас поєднувати в собі багатовікові традиції народу та сучасні прогресивні тенденції педагогічної науки. Неоціненним джерелом для вирішення цього питання є вітчизняний історико-педагогічний досвід, який увібрав у себе грандіозний об'єм прикладів побудови виховної взаємодії.

Особливо важливим є дослідження проблеми формування виховного ідеалу особистості за умов трансформаційних процесів у суспільстві, коли педагог балансував на межі двох стихій: потужного, але відживаючого старого ладу та несталого, але бурхливо прогресуючого нового.

Освітня діяльність Олександра Івановича Строніна припала саме на такі часи. Педагог сформулював, обґрунтував власний самобутній і оригінальний виховний ідеал у період кризи феодално-кріпосницького

ладу та початку Великих реформ у Російській імперії, а тому знаходився під тиском освітнього традиціоналізму й гостро переймався проблемою зміни підходів до питання виховання особистості.

У педагогічній спадщині О. Строніна – відомого вчителя-новатора, громадівця, ученого, філософа, соціолога, політолога, важливе місце займає проблематика виховного ідеалу людини як основи формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості для нового часу. Освітня діяльність та її теоретичне обґрунтування в педагогічних роботах автора є цінними для сучасних дослідників історії педагогіки як унікальні носії виховних істин прогресивно налаштованої інтелігенції України середини XIX століття.

Аналіз актуальних досліджень засвідчив, що науковцями в різні часи проаналізовано основоположні соціологічні (Є. Де Роберті, М. Киреев, М. Михайловський, В. Лейкіна-Свирська, К. Оганян, О. Симонова, В. Спасович, В. Ядова) і політичні (Т. Бевз, А. Маркова) погляди О. Строніна, розкриті окремі віхи його біографії (П. Гуревич, С. Світленко). Але досі не отримала належної оцінки педагогічна проблематика в системі наукових поглядів і професійної (просвітницької) діяльності О. Строніна. Тому важливо окремо проаналізувати сформований учителем виховний ідеал.

Мета статті – розкрити поняття «виховний ідеал» як науково-педагогічну проблему в освітній спадщині О. Строніна.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що поняття «виховний ідеал» було обґрунтоване вітчизняним педагогом Г. Ващенком, який наголошував на його освітньо-культурному діапазоні. Педагог розглядав український «виховний ідеал» у сукупності з елементами національної традиції, включивши до нього, окрім високого інтелектуального розвитку, ще й характерну емоційність, охайність, чемність, гостинність і високі моральні якості носіїв української культури [2]. У сучасній педагогічній науці «виховний ідеал» трактується як образ ідеальної людини, на який повинен орієнтуватися педагог, і головний чинник формування прогресивних цивілізаційних відносин усередині суспільства, що забезпечують його існування [22, 479]. Таким чином, виховний ідеал – це складне педагогічне поняття, що включає в себе сукупність поглядів і переконань на основні виховних чинників формування ідеальної особистості.

Олександр Іванович Стронін схарактеризував ідеальний образ становлення особистості, взявши за основу її виховання. Педагог наголошував на провідній ролі членів суспільства в становленні індивіда, а тому особливу увагу звертав на їхню взаємодію у сфері обміну досвідом.

Таким чином, інтереси суспільства були для нього ключовою освітньою прерогативою. Відповідно, і виховний ідеал людини у творчій спадщині О. Строніна слід розглядати в руслі прийняття вихованої особистості як основи благополуччя людства.

Виходячи із суспільних ідеалів педагога, слід виокремити мету, яку він бачив як очікуваний результат у ході формування виховного ідеалу особистості. Учитель обґрунтовував двоєдиність мети виховання: з одного боку, саме виховання стимулює суспільство до розвитку [11, 51], а з іншого – на особистісному рівні – він убачав у вихованні динамічний процес, який розвивається протягом усього життя людини, має свої особливості в певний із періодів її життя, але підпорядкований основоположній істині – всебічному й гармонійному розвитку особистості [18, 70]. Саме остання бере свій початок ще з часів, Античності, згодом вона отримала «друге дихання» у філософів доби Ренесансу та стала ключовою в педагогічних системах провідних діячів Нової та Новітньої доби [1, 10]. Таким чином, у педагогічній концепції О. Строніна виховання є природним стимулом до розвитку як суспільства взагалі, так і людини зокрема. Зрештою, на переконання О. Строніна, такий підхід до мети виховання мав сприяти формуванню виховного ідеалу особистості на засадах освіченості всіх груп населення.

Для реалізації поставленої мети – створення нового громадянина для нового суспільства, педагог виокремив цілу систему принципів виховання. Кожен із них відповідав вимогам прогресивної педагогіки та пріоритету всебічного й гармонійного розвитку особистості.

У центрі виховних поглядів учителя завжди стояли інтереси учня, якого він розглядав, передусім, як людину – повноцінного члена суспільства. Тому не видається дивним, що провідне місце серед його виховних принципів займає антропологічний. Він був переконаний, що виховання повинно принести людині неоціненний досвід, який вона змогла б використовувати для реалізації власних потреб. О. Стронін наголошував на актуалізації навчального процесу з метою виховного впливу на людину [11, 100]. Учитель пояснював, що отримані внаслідок навчання знання дають особистості не тільки інтелектуальний розвиток, а й сприяють моральному, етичному та естетичному її становленню, а, значить, здійснюють виховний вплив на неї [16, 44]. Такий підхід педагога перегукується з вихованням моральності, розуму та волі, що обґрунтовував К. Ушинський у першій вітчизняній праці в галузі педагогічної антропології «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» [3, 46]. Останнє слугує доказом розвитку антропологічного підходу до виховання у вітчизняній педагогічній

думці другої половини XIX століття, що доводить її прогресивний характер і відповідність пріоритетним тенденціям розвитку епохи.

Антропоцентризм виховної концепції О. Строніна тісно пов'язаний з іншим принципом – гуманізації процесу виховання. Ставлячи в центрі своїх педагогічних поглядів людину, учитель наділяв її необмеженими здібностями та вимагав їхньої максимальної реалізації. Він був переконаний, що кожна людина здатна досягати найвищих інтелектуальних висот завдяки цілеспрямованому виховному впливові. Яскравим доказом останнього слугує теза із щоденника педагога, яку він любив повторювати у відповідь на невдалу поведінку людей із вищих прошарків про те, що в його покоївки розуму може бути значно більше, ніж у таких панночок і дворянок [6, 621]. Тому Олександр Іванович ставив імперативну вимогу до всіх своїх вихованців – завжди піклуватися про самовиховання й поступальне інтелектуальне зростання.

Серед педагогічних поглядів О. Строніна особливе місце займали ідеї культурного впливу на розвиток особистості. Педагог був переконаний у корисності пробудження високоморальних почуттів у вихованців через апеляцію до духовної спадщини людства. Важливим, на його думку, є виокремлення принципу культуровідповідності виховання. Олександр Іванович наголошував на необхідності з перших виховних впливів прищеплювати учням любов до мистецтва. Для цього він пропонував використовувати найближчі для них мотиви, що відображаються в творчості провідних національних літераторів. Зокрема, для української молоді він пропонував починати вивчення граматики з «Кобзаря» Тараса Шевченка і «Народних оповідань» Марка Вовчка [19, 15]. Для російських учнів із перших кроків у освітньому становленні вчитель пропонував максимальне занурення у творчу спадщину О. Пушкіна та М. Лермонтова. Реалізуючи принцип культуровідповідності в освітній діяльності, О. Стронін абстрагувався від патріотичних поривів, політичних переконань, світоглядних амбіцій [7, 10]. Для педагога на першому місці стояла природність виховного впливу, бо для українця природнішим був Т. Шевченко, а для росіянина – О. Пушкін.

Новаторство у вихованні потребувало радикальних змін у підходах до втілення теоретичного обґрунтованих його мети та принципів. Тому О. Строніна турбувала проблема застарілих методів виховання. Він неодноразово страждав у роки навчання від грубості та лінійності під час виховної взаємодії з учителями. Педагог виступав за зміну старих методів, що базувалися на фізичних покараннях учнів. Він наголошував, що таке

виховання «...лише било по щоках, сікло лозинами, робило струси, проводило виправку рук, ліктів, шиї» [17, 15]. На його переконання, такі методи приводили до суцільного фізіологічного пригнічення вихованця, наслідком чого ставало породження страху та психологічний дискомфорт.

Натомість, педагог пропонував звернутися до виховних ідей його сучасників – М. Пирогова та Л. Толстого, у образі яких він утілював ідеальних вихователів епохи, які могли б стати на чолі руху за створення нового освітнього простору. О. Стронін наголошував, що в їхній творчості виховання спрямовувалося на розвиток особистості. В основі такого підходу лежала виправка думок і волі вихованців шляхом педагогічної взаємодії, а тому для досягнення поставленої мети учителі повинні повністю відмовитися від використання «тероризму» [17, 15]. Прикладом може слугувати малий Сашко, головний герой циклу педагогічних творів учителя «Народна енциклопедія», який отримував завжди лише позитивний виховний вплив. А згодом і сам використовував для виховання оточуючих гуманістичні методи, пов'язані з переконаннями та власними прикладами [16, 3; 15, 7–8]. О. Стронін уважав, що особистість зможе повноцінно розвиватися та виховуватися лише завдяки атмосфері взаєморозуміння з оточуючими і тут не важливо чи це будуть педагоги, чи однолітки, чи колеги [14, 26]. Головне, щоб у вихованні переважали емоційні впливи над фізичними, а вихованець почував себе максимально комфортно в ході здобуття нового досвіду. Тому серед запропонованих педагогом методів виховного впливу переважали переконання, заохочення, спільна діяльність, що впроваджувалися на противагу покаранням і заборонам.

Виходячи із сформульованої мети та базуючись на фундаментальних принципах антропоцентризму, гуманізації, єдності з життєдіяльністю та культуровідності, О. Стронін розробив самобутню систему напрямів виховання, що повинні були забезпечити реалізацію виховного ідеалу педагога. Кожен із них виходив із природних потреб особистості до розвитку та базувався на суспільній необхідності. Система напрямів виховання витікала з двох базових складових педагогічної концепції учителя: органіцизму й антропоцентризму.

О. Стронін наголошував на тому, що хоча людина є соціальною істотою, але вона повністю підпорядкована законам природи: народжується, розвивається та помирає відповідно до них. Педагог уважав виховання основоположним законом людської природи, який є безумовно необхідним для її суспільного становлення. Але, зважаючи на умови, у яких

людина живе й розвивається, вона повинна докладати вагомих зусиль, щоб отримати очікуваний результат від виховання [17, 21]. О. Стронін пояснював ці зусилля людини в різноманітних зовнішніх впливах, що чиняться на неї з усіх боків.

Отже, у вихованні на перший план виходило поняття волі особистості, завдяки якій можливе досягнення позитивних результатів. Людина повинна сама зрозуміти потребу виховання як основу її становлення. Проте, лише розуміння цієї потреби для повноцінного досягнення результату було недостатньо.

Доводивши пріоритетність самовиховання, О. Стронін наводив приклад, коли навмисне «напучення» виховного характеру породжує в особистості лицемірство. Учень ставився до процесу виховання як до можливості вислужитися перед вихователем, що має негативний вплив на становлення особистості-підлабузника. Саме таким чином формується пристосуванець, який не може бути корисним для нового суспільства. Значно більшу користь суспільству повинен принести громадянин, який повністю розуміє пряму необхідність виховання для самого себе та суспільства, і йде йому назустріч [15, 17]. Хоча тут, на думку О. Строніна, необхідна й активізація вихователя, який зобов'язаний максимально інтенсифікувати та актуалізувати процес самовиховання особистості відповідно до вимог часу [17, 29].

Поряд із самовихованням Олександр Іванович бачив гостру необхідність створення позитивного середовища з метою реалізації виховного ідеалу. Тому важливе місце в системі педагогічних поглядів учителя займає виховна роль сім'ї у становленні особистості. О. Стронін уважав, що саме сім'я стала одним із головних каталізаторів виникнення держави. Він пояснював, що в додержавний період людина жила, не дотримуючись домашнього ладу, тому її побут мав тваринний характер [17, 52]. Визначальною ознакою при створенні сім'ї, на думку педагога, було спільне господарювання як основа домашнього ладу, адже до його ведення долучалися й найближчі родичі, які формували рід. Останній еволюціонував у міцне об'єднання – народ, із якого утворювалися перші держави [16, 53].

Незважаючи на те, що О. Стронін обґрунтовував створення сім'ї як ознаку виходу людини з тваринного стану, суспільство розглядалося педагогом як природна одиниця. Таким чином, людина залишалася в повній мірі природною істотою. Але ця природа мала соціальний характер. Тому, на переконання вчителя, найприроднішою одиницею існування

суспільства була сім'я [11, 50]. У свою чергу, він наголошував, що сім'я поєднує в собі молодечу енергійність і досвід людей похилого віку, що є неоціненним скарбом інтелектуальних ресурсів [11, 43].

На думку О. Строніна, сім'я виконувала й роль первинного природного соціуму. Педагог пояснював, що дитина з самого народження піддається природному виховному впливові, який здійснюється переважно з сім'ї як пріоритетного середовища її розвитку [11, 79]. У дитинстві найкраще відбувається засвоєння звичаїв і традицій [13, 323]. Олександр Іванович пояснював, що суспільство саме підготувало необхідний ґрунт для цього, створивши фольклорну спадщину. Педагог пояснював, що казки мають вагомий виховний вплив на дитину. Оскільки в дитинстві людина легко піддається позитивну впливові, інстинктивно наслідуючи приклади, які подаються в казках [11, 323]. У сімейному вихованні вчитель особливу увагу звертав на прищеплення дитині високих моральних якостей, джерелом яких і мала стати родина [11, 323]. Тому цей етап у становленні особистості надзвичайно відповідальний. «Дитинство... починається із безумовної довіри та підкорення авторитетам», тому педагог бачив у цьому широкі можливості для позитивного впливу на становлення особистості [9, 138].

О. Стронін наголошував, що патріархальний лад із часом стає анахронізмом. Новий час приніс якісно нові родинні відносини. Вони засновувалися на гуманістичних виховних впливах. Замість колишнього страху, на думку педагога, у родинних стосунках почали переважати взаємодовіра й любов, що, у свою чергу, забезпечувало гармонійне виховання дитини та змінювало статус жінки [17, 57].

Для О. Строніна проблема становища жінки в сім'ї мала не тільки феміністичний характер. Вона безпосередньо стосувалася виховання. Під час викладання історії в Полтавській гімназії він неодноразово апелював до ідей Ш. Фур'є, який уважав за необхідне приділити особливу увагу проблемі жіночого виховання, яка й стала однією з провідних серед педагогічних поглядів учителя. Французький мислитель висловлював переконання, що розширення прав жінок є головним джерелом соціального прогресу [21]. У свою чергу, О. Стронін пов'язував позитивну атмосферу в родині з рівнем вихованості жінок у ній. Він був переконаний, що провідна роль у сімейному вихованні нового покоління належить саме жінці. Її повсякденна могутність, на думку педагога, проявляється в керівництві домашнім побутом [7, 732]. На його переконання, переживши статус рабині, няньки та господині в найближчому майбутньому, жінка

повинна була вступити в нову фазу свого існування – громадянка в своєму домі. Саме цей статус мав стати ознакою нового громадянського суспільства, систему якого розробив О. Стронін [8, 733]. Але новий статус жінки був неможливий без її зрівняння в правах із чоловіками в питаннях освіти. Саме жінка має в суспільстві надзвичайно важливу місію: материнство – виховання нового покоління заради продовження роду. Педагог стверджував, що сім'я є первинним, а, отже, і основним суспільним інститутом, без якого наступні складові (народ, держава) є неможливими, оскільки саме із сім'ї виходить громадянин – творець держави [17, 52], а його першим і головним вихователем є мати.

Із переходом до юнацького віку, на думку освітянина, вплив сім'ї на розвиток особистості зменшується. Саме тоді, наголошував О. Стронін, особистість активніше піддається суспільним впливам, настає час «напівосвіченої юності» з неоднозначними ідеалами [9, 138]. Але людина, на думку педагога, вступає в новий період свого громадянського становлення, отримавши достатню аксіологічну підготовку в родині, коли прищеплені основні природні цінності та є можливість для сприйняття ширшого впливу від навколишнього середовища.

Ураховуючи єдність людського та природного у вихованні, педагог наголошував на важливості ведення здорового способу життя. Тому він намагався поєднувати інтелектуальний розвиток із фізичним. Особливо звертав увагу на заняття гімнастикою. Педагог уважав її кращим прикладом наслідування природи [4, 127].

Фізичне виховання особистості забезпечувало розвиток м'язової сили людини, що, на думку О. Строніна, стимулювало її до вдосконалення на всіх рівнях, у тому числі й на інтелектуальному [4, 130]. Педагог був переконаний, що найкраще займатися м'язовими вправами на відкритому повітрі, адже це створює ефект єдності з природою. Навіть звичайна прогулянка, на думку Олександра Івановича, матиме найбільшу виховну користь за умов перенесення її в природне середовище. Він розумів, що прогулюватися можна й у кімнаті, але це матиме значно менше користі, ніж вихід на природу навіть із помірними фізичними навантаженнями, – пояснював він [4, 128]. Таким чином, фізичне виховання гармонійно вписувалося в природну систему гуманістичного виховання О. Строніна як один із кращих прикладів ведення органічного способу життя.

Педагог наголошував на тому, що будь-яка вправа потребує докладання зусиль від вихованця. Тому він доводив безпосередній зв'язок між фізичним і трудовим вихованням. О. Стронін звертав увагу на те, що

активні фізичні вправи подібні за своїм ефектом на тіло та розум із трудовою діяльністю. І перше, і друге покликане відволікати людину від одноманітності розумової праці, яка здатна порушувати душевний баланс і викликати в людини навіювання суму, що поступово може приводити до обмеження активності роботи мозку [4, 128]. Такі твердження близькі до рекомендацій сучасних провідних психологів щодо лікування та профілактики депресивного стану, що також рекомендують фізичні вправи як антидепресант [4, 129]. Таким чином, О. Стронін, розробляючи нову систему виховання для майбутніх поколінь, бачив наслідки всезагальної освіченості населення та переважання розумової праці над фізичною.

Учитель був прихильником привчання дітей до фізичної праці. Він уважав, що кожен навчальний заклад повинен мати клумби, догляд за якими повністю покладений на дітей [4, 129]. Саме так повинно відбуватися поєднання естетичного виховання з трудовим, адже краса від квітів буде прямим наслідком трудової діяльності вихованців. Обов'язковим елементом навчальних закладів, на думку О. Строніна, мав стати живий куточок. Наприклад, учитель може пропонувати дітям придбати акваріум із рибами та організувати догляд за ним, самими вихованцями [4, 129]. Як бачимо, трудова діяльність у системі освітніх поглядів О. Строніна виконувала високу виховну місію. Завдяки їй особистість долучалася до природного існування та розвивала свої як розумові, так і фізичні здібності. Таким чином людина вдосконалювалася та отримувала важливий досвід гармонізації навколишнього середовища.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що є достатні підстави говорити про наявність у творчій спадщині О. Строніна самобутнього виховного ідеалу, який був представлений як система поглядів педагога на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Учитель визначив шляхи його досягнення через упровадження в повсякденну практику передових педагогічних ідей людства, базуючись на принципах антропоцентризму, гуманізації та культуровідповідності.

За таких умов педагог убачав кінцевою метою реалізації виховного ідеалу формування людини-інтелігента, яка повинна перебувати в постійному взаємообміні досвідом із природним осередком свого існування – суспільством. Саме тому О. Стронін, прогнозуючи настання епохи інформаційного суспільства, наголошував, що чим тіснішими будуть їхня взаємодія і взаєморозуміння, тим швидше відбудуватиметься процес цивілізаційного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Год Б. Ідея всебічного й гармонійного виховання особистості в епоху європейського відродження : автореф. дис. ... д-ра пед. Наук : 13.00.01 / Б. Год ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків : ХНПУ, 2005. – 44 с.
2. Лозко Г. Виховні ідеали нової доби [Електронний ресурс] / Г. Лозко // Українське народознавство. – Режим доступу : <http://nashaucheba.ru/v22674/?cc=1>.
3. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії / за ред. А. Бойко. – Ч. 2. – К. : ВІПОЛ ; Полтава : АСМІ, 2004. – 504 с.
4. Стронин А. Дневник с 1848 по 1888 годы. – Т. 3 (1863–1864) / А. Стронин // ОР РНБ г. Санкт-Петербурга. – ф. 752. – д. 5.
5. Стронин А. Дневник с 1848 по 1888 годы. – Т. 7 (1863–1864) / А. Стронин // ОР РНБ г. Санкт-Петербурга. – ф. 752. – д. 9.
6. Стронин А. Введение: строение общества / А. Стронин // Политика как наука. – СПб. : Тип. Ф. Сущинского, 1872. – С. 9–38.
7. Стронин А. История гражданственности: Предания / А. Стронин // История общественности. – СПб. : Типография министерства путей сообщения, 1885. – С. 725–732.
8. Стронин А. История гражданственности: Этика гражданственности / А. Стронин // История общественности. – СПб. : Типография министерства путей сообщения, 1885. – С. 733–745.
9. Стронин А. История цивилизации: Логика цивилизации / А. Стронин // История общественности. – СПб. : Типография министерства путей сообщения, 1885. – С. 122–150.
10. Стронин А. История цивилизации: Наука / А. Стронин // История общественности. – СПб. : Типография министерства путей сообщения, 1885. – С. 97–121.
11. Стронин А. История цивилизации: Философия / А. Стронин // История общественности. – СПб. : Типография министерства путей сообщения, 1885. – С. 58–96.
12. Стронин А. Политика: Общий биологический процесс / А. Стронин // Политика как наука. – СПб. : Тип. Ф. Сущинского, 1872. – С. 39–134.
13. Стронин А. Политика: Частный процесс гражданства / А. Стронин // Политика как наука. – СПб. : Тип. Ф. Сущинского, 1872. – С. 303–328.
14. Стронин А. Рассказы о земле и о небе / А. Стронин : [Соч.] Александра Иванова [псевд.]. – СПб. : Изд. книжного магазина П. Луковникова, 1873. – 64 с.
15. Стронин А. Рассказы о силах земных / А. Стронин : [Соч.] Александра Иванова [псевд.]. – СПб. : Тип. М-ва пут. сообщ. (А. Бенке), 1873. – 64 с.
16. Стронин А. Рассказы о царстве Бовы Королевича / А. Стронин : [Соч.] Александра Иванова [псевд.]. – СПб. : Тип. Ф. Сущинского, 1873. – 48 с.
17. Стронин А. Рассказы о человеческой жизни / А. Стронин : [Соч.] Александра Иванова [псевд.]. – СПб. : Тип. Ф. Сущинского, 1873. – 70 с.
18. Стронин А. Теория личности: тетрадь 1 / А. Стронин // Теория личности (по материалам рукописи) : [авт.-сост. научного исследования К. Оганян]. – М. : ИНФРА-М, 2012. – С. 7–41.
19. Стронин А. Теория личности: тетрадь 3 / А. Стронин // Теория личности (по материалам рукописи) : [авт.-сост. научного исследования К. Оганян]. – М. : ИНФРА-М, 2012. – С. 67–96.
20. Стронин А. Упражнения по грамматике / А. Стронин // Азбука по методе В. Золотова для южно-русского края. – Полтава : Губернская типография, 1869. – С. 8–25.

21. Успенская В. Суфражизм в истории феминизма [Электронный ресурс] / В. Успенская // Женщины в социальной истории России. – Тверь, 1997. – Режим доступа :

<http://www.a-z.ru/women/texts/sufr.htm>.

22. Чернишова Н. Педагогічні імперативи у формуванні виховного ідеалу України й Польщі / Н. Чернишова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – № 8 (61). – С. 479–484.

РЕЗЮМЕ

Год Б. В., Пилипенко В. В. Воспитательный идеал всесторонне и гармонично развитой личности в творческом наследии А. Стронина.

Статья посвящена образовательной деятельности Александра Ивановича Стронина в сфере основания отечественных воскресных школ. Доведена его ключевая роль в открытии большинства воскресных школ Полтавщины. Обосновываются педагогические, организаторские и административные способности учителя как основателя сети воскресных школ. Раскрыты пути налаживания взаимодействия между учебными заведениями региона с целью распространения народного образования. Прослежен путь становления воскресных школ в свете образовательной деятельности педагога. Рассматривается методическая работа педагога в контексте создания «Азбуки» по новейшей методике В. Золотова. Акцентируется внимание на том, что большинство успехов в деятельности исследуемых заведений были связаны с инициативами А. Стронина.

Ключевые слова: Александр Иванович Стронин, «Азбука», метод В. Золотова, народное образование, обучение, воскресная школа, образовательная деятельность.

SUMMARY

Hod B., Pylypenko V. The education ideal all-round and harmonious developed personality in the A. Stronin's heritage.

The article first touches upon A. Stronin's ideas on the problem of person's education ideal. The problem is considered in the context of historical-typological research of G. Vashchenko and topical opinions in this direction. The article researches relations between A. Stronin's education ideal and the scientific concepts. The main teacher's priorities in this question are defined. The capability of achieving education ideal has been analysed. The key components of education ideal in A. Stronin's pedagogical system are determined. The aim of this type of education, its principles, directions, methods and organizational forms are determined, the attempts to implement these ideas are described.

Teacher's educational aim that is based on the creation of the «new» citizen for the «new» society was introduced into research.

A. Stronin showed anthropocentrism, humanization principle of being cultured as basic components of forming educational ideal. The teacher's opinion on achieving the aim is only possible on the basis of methods of persuasion and stimulation pupils is noted in the article.

It was proved that trends system was based on two components: anthropocentrism and organicism as the main components of teachers pedagogical concept.

It is determined that the self-education as one of the basic education directions in the teachers education ideal. It was proved that A. Stronin considered all educational directions being derived from self-education.

Teacher's opinion in the priority of family education is noted in the article. A. Stronin saw family as natural basis in education of the individual. The key role of women's education

in the family education is found out. It is noted that teacher was convinced in increasing need of women's social status by means of studing and education.

Attention is accented on the fact that intellectual development is the basis for the healthy life. It is possible only through promoting physical and labour education. A. Stronin was sure that labour stimulates person to the beautiful life, that's why it is the basis of his esthetic development.

It is clarified that the conception of educational ideal in A. Stronin's heritage shows the agreement with the main principles of all-round and harmonious developed of the personality.

Keyword: Alexander Stronin, «ABC», concept of V. Zolotov, education, teaching, Sunday school, educational activity.

УДК [37.015.31:377]:37(09)

Г. Р. Лях, М. В. Карелін
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЇ ТРУДОВОЇ ШКОЛИ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті показано зародження та розвиток ідеї трудової школи в історії педагогіки – від виникнення до її втілення у шкільну практику. Висвітлено думки прогресивних педагогів минулого щодо організації школи, її зв'язку з життям і виробництвом. Підкреслюється, що головне призначення школи полягає в тому, щоб підготувати дітей до життя і праці: навчити їх працювати, підготувати до участі в суспільному виробництві, озброїти учнів певними практичними вміннями й навичками, необхідними в побуті чи виробництві. Робиться висновок про те, що праця у трудовій школі виступає не тільки як засіб підготовки до праці, набуття професійних знань та вмінь, а, переважно, як засіб морального, фізичного, розумового виховання особистості школяра.

Ключові слова: трудова школа, трудовий принцип, дитяча праця, ручна праця, активність, діяльність, розвиток дитини, підготовка до праці.

Постановка проблеми. Споконвіку школа існувала як трудова, бо праця завжди була сенсом життя трудового народу. Вона завжди відгукувалася на запити суспільства, головною вимогою якого була підготовка свідомих громадян, здатних працювати та примножувати матеріальні й духовні багатства держави.

Головне призначення школи полягає в тому, щоб підготувати дітей до життя і праці: навчити їх працювати, підготувати до участі в суспільному виробництві, озброїти учнів певними практичними вміннями й навичками, необхідними в побуті чи на виробництві. З огляду на це суспільного значення набуває трудова підготовка підростаючого покоління, що передбачає теоретичну, практичну і психологічну готовність до праці. Крім цього, у процесі трудової підготовки в учнів формуються такі особистісні